

*К. І. Ананашенко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного, господарського,
адміністративного права та процесу
Чернігівського національного
технологічного університету*

УДК 346:341.645

ПРО ПРАКТИКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті досліджується практика застосування Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у сфері захисту прав суб'єктів господарювання. Ключові слова: Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, Європейський суд з прав людини, прецедент, суб'єкт господарювання, свобода вираження поглядів, право на справедливий суд, право на мирне володіння майном.

У 1997 році Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року після її ратифікації Верховною Радою України стала невід'ємною частиною українського законодавства; українські громадяни та підприємці почали звертатись за захистом своїх прав до Європейського суду з прав людини. Кількість відповідних судових справ з року в рік не зменшується, а рішення Європейського суду з прав людини (далі – Суд) відіграють роль катализатора змін різних галузей законодавства України (кримінально-процесуального, податкового та ін.). Окремі позиції Суду, викладені у його рішеннях, стали частиною національного законодавства та увійшли до практики правозастосування. Відповідна практика судів України вже аналізувалась [9; 27]. Стосовно галузі господарювання найдослідженішою у вітчизняній науковій літературі є практика застосування Судом норм Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) у сфері: а) правил здійснення судочинства, в тому числі господарського [13, с. 24–71; 17]; б) захисту прав на

землю [3; 8; 12, с. 54–57] та інше майно [10, с. 306–314; 13, с. 72–107; 20, с. 329–357; 23]; в) свободи вираження поглядів, що реалізується за допомогою телерадіоорганізацій, у процесі рекламної діяльності [28].

Загалом у вітчизняній науковій літературі вкрай мало досліджень практики Суду, яка безпосередньо впливає на правові засади господарської діяльності. Так, М. Л. Белкін, Ю. Л. Белкіна досліджують питання захисту Судом майнових прав акціонерів [3–5]; є публікації щодо практики Суду у податкових спорах [1; 26]. З використанням рішень Суду М. Козачуком доведений тісний взаємозв'язок права на підприємницьку діяльність та права власності, продемонстрована дія принципу пропорційності при застосуванні норм Конвенції у спорах господарсько-правового характеру [16]. Дослідник обґрунтував, що хоча й свобода підприємницької діяльності не закріплена в Конвенції, Суд, захищаючи інші права, захищає і свободу підприємницької діяльності, з чим можна повністю погодитись.

Наявний стан висвітлення позицій Суду

щодо правових засад господарювання, безумовно, шкодить належній реалізації та захисту прав підприємств в Україні. Адже якщо відповідні правила не озвучені, вони і не застосовуються у практиці роботи органів державної влади і місцевого самоврядування, наділених господарською компетенцією, та суб'єктів господарювання, а також у практиці здійснення правосуддя господарськими судами. Водночас згідно зі ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. суди мають застосовувати при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права.

У своїх інформаційних листах Вищий господарський суд України неодноразово вказував на те, що господарські суди у процесі здійснення правосуддя мають керуватися нормами Конвенції та протоколів до неї, наголошував на окремих судових прецедентах щодо застосування норм Конвенції (наприклад, Інформаційні листи від 18 листопада 2003 р. № 01-8/1427, від 24 липня 2008 р. № 01-8/451, від 20 грудня 2012 р. № 01-06/1877/2012, від 14 листопада 2013 р. № 01-06/1645/13). Пленум Верховного Суду України у постанові від 27 лютого 2009 р. № 1 зазначив про необхідність застосування судами Конвенції і рішень Європейського суду з прав людини як джерела права. ВСУ застосовує практику Суду під час вирішення справ про захист честі, гідності та ділової репутації, з податкових і приватизаційних правовідносин, у спорах, пов'язаних з наглядом прокуратури за виконавчим провадженням, тощо [27].

Тому актуальним видається з'ясувати, які норми Конвенції застосовуються у практиці роботи Суду щодо захисту прав підприємств, які правила в господарській сфері сформульовані Судом у процесі його діяльності, чи відповідають аналогічні норми українського законодавства Конвенції та практиці Суду. У дослідженні увагу зосередимо на практиці Суду щодо захисту прав суб'єктів господарювання у рамках їх правовідносин з державою та місцевим самоврядуванням.

Найпершим правилом, на яке слід звернути увагу, є правило про обмеженість дій органів державної влади і місцевого самоврядування нормами закону, яке міститься у ч. 2 ст. 19 Конституції України, а в практиці Суду чітко відображене в рішенні у справі «Свято-Михайлівська Парафія проти України» (2007 р.): «... в національному праві має бути засіб юридичного захисту від свавільних втручань органів державної влади в права, гарантовані Конвенцією. Визначення дискреційних повноважень, якими наділені органи державної влади в сфері основоположних прав, у спосіб, що фактично робить ці повноваження необмеженими, суперечило би принципу верховенства права. Відповідно, закон має чітко визначати межі повноважень компетентних органів та чітко визначати спосіб їх здійснення, беручи до уваги легітимну мету засобу, який розглядається, щоб гарантувати особі адекватний захист від свавільного втручання». Це правило Суд неодноразово наводив і в інших рішеннях щодо України [12, с. 55]. З цього правила можна зробити ряд висновків: про необхідність максимально чіткого визначення у законі повноважень органів державної влади та порядку їх реалізації, чітких підстав для відмови у видачі (анулюванні) правоустановчих документів тощо.

Вищий господарський суд України зазначав, що з огляду на статус господарських судів та встановлену законом підвідомчість господарських спорів Судом може бути прийняте рішення про прийнятність індивідуальної заяви по суті і розглянуте питання про порушення прав, викладених, зокрема, у: параграфі 1 статті 6¹ Конвенції (право на справедливий суд); статті 14 Конвенції (заборона дискримінації); статті 41 Конвенції (справедлива сатисфакція); статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції (захист права власності) (п. 6 інформаційного листа ВГСУ від 18 листопада 2003 р. № 01-8/1427). Проведений нами аналіз доступної в україномовному перекладі практики Суду [6; 7; 25], в тому числі тієї, яка досліджувалась фахівцями в галузі прав людини [10; 12; 15; 19; 20; 22; 24; 28; 32], дозволяє зробити висновок про більш

широке коло норм Конвенції, які захищають права суб'єктів господарювання та порушення яких може стати підставою для звернення до Суду за захистом прав після вичерпання національних засобів правового захисту.

За положеннями Конвенції суб'єкти господарювання, їх засновники можуть захищати свої господарські права, гарантовані такими статтями Конвенції:

1) статтю 1 «Захист права власності» Першого протоколу до Конвенції, відповідно до якої: «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права».

Практика застосування Судом цієї норми Конвенції аналізувалась у правовій науці, мабуть, найінтенсивніше [3–5; 8; 14; 23]. Однак хотілося б наголосити на тих позиціях Суду, які стосуються взаємовідносин між державою і суб'єктами господарювання. Адже поняттям «майно» у контексті Конвенції охоплюються, крім власне майна у розумінні українського законодавця, також права на ліцензію, дозвіл на здійснення певних видів господарської діяльності, патенти, контрактні права, права на зайняття комерційною діяльністю, професійною практикою.

У прецедентній практиці Суду із застосування цієї норми Конвенції можна знайти низку цінних для українського підприємця положень. Так, в рішенні у справі «Ван Марле проти Нідерландів» (1986 р.) Суд повинен був установити, чи може клієнтура компанії, що надає послуги у сфері своєї професійної діяльності, бути об'єктом захисту статті 1 Протоколу № 1. Заявники протягом декількох років надавали бухгалтерські послуги, доки у 1972 р. не було прийнято закон, який встановив вимогу щодо необхідності зареєструватись у Раді з видачі дозволів. Вони подали заяву про реєстрацію, в якій їм було відмовлено у 1977 р. У рішенні Суд зазначив: «У процесі своєї діяльності заявники створили клієнтуру, яка здебільшого являє собою право приватної особи та складає актив, і

тим самим є «майном». Відмова у реєстрації заявників радикальним чином вплинула на умови їх професійної діяльності... Отже, втручання в їхнє право безперешкодно користуватися своїм майном мало місце» [14]. Нагадаємо, що, встановлюючи факт порушення норм статті 1 Протоколу № 1 до Конвенції в рішенні у справі «Свято-Михайлівська Парафія проти України», Суд сформулював позицію щодо необхідності максимального законодавчого обмеження обсягу дискреції для органів державної влади.

Не можна сказати, що чинне законодавство України у сфері державної реєстрації, ліцензування, дозвільної системи у сфері господарської діяльності не узгоджується з прецедентною практикою Суду в розглянутому аспекті. Так, Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 15 травня 2003 р. встановлений вичерпний перелік підстав відмови у державній реєстрації суб'єктів господарювання (ст. 27), а Законом «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 1 червня 2000 р. – підстав для відмови у видачі ліцензії (ч. 3 ст. 11). Законом України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» від 6 вересня 2005 р. визначене правило про встановлення виключно законом підстав для відмови у видачі документів дозвільного характеру (ч. 5 ст. 4).

Слід пам'ятати, що право власності не є абсолютним і може бути обмежене і контрольоване державою відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів (ч. 2 ст. 1 протоколу № 1 до Конвенції). Підставами для контролю можуть служити міське планування, економічні реформи у галузях індустрії, екологічні й земельні обмеження та інші обставини [20, с. 354].

На нашу думку, окремі позиції Суду, висловлені у спорах щодо володіння майном та земельними ділянками за статтею 1 протоколу № 1, можуть бути застосовані у рамках дозвільних відносин у сфері господарської діяльності, відносин у сфері ліцензування господарської діяльності та інших організаційно-господарських відносин за участю

органів державної влади і місцевого самоврядування. Так, при розгляді справи «Спор-ронг і Льюнрот проти Швеції» у 1982 р. Суд зазначив, що він «не вважає правильним виключення в законодавстві Швеції будь-якої можливості того, щоб через розумні проміжки часу упродовж тривалого строку чинності кожного з ... дозволів здійснювалася переоцінка інтересів муніципалітету та інтересів власників». Це правило, по суті, закликає органи влади обмежувати можливість скасування своїх попередніх рішень [12, с. 57]. Думається, за цим правилом у законодавстві країни мають максимально вичерпно і чітко визначатись підстави анулювання ліцензій, документів дозвільного характеру, скасування державної реєстрації. Законом України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» встановлений вичерпний перелік підстав для анулювання документів дозвільного характеру (ч. 7 ст. 4¹), як і Законом «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» – підстав для анулювання ліцензії (ч. 1 ст. 21). Водночас неоднозначною є позиція законодавця про підстави скасування державної реєстрації суб'єкта господарювання (ст. 247 Господарського кодексу України), оскільки формулювання про «здійснення суб'єктом господарювання діяльності, що суперечить закону чи установчим документам» видається неконкретизованим і потребує тлумачень з боку уповноважених судових інстанцій;

2) статтею 6 «Право на справедливий суд»: «Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру...».

Практика Суду щодо застосування положень статті 6 Конвенції теж одна з найповніше досліджених порівняно з іншими нормами Конвенції [10, с. 187–222; 11, с. 201–347; 20, с. 163–206; 21; 22]. У центрі уваги дослідників – розуміння Судом таких понять, як «справедливий розгляд», «публічний розгляд», «розумний строк», «незалежний і безсторонній суд», «права та обов'язки

цивільного характеру». Під егідою Національної школи суддів України був підготовлений посібник для суддів з питань застосування норм Конвенції, в якому аналізується практика Суду щодо застосування статті 6 Конвенції [13, с. 24–71] та статті 1 протоколу № 1 до Конвенції [13, с. 72–107]. Тому немає потреби повторюватись. Водночас наведемо цікаву позицію Суду у справі «Кеніг проти Німеччини» (1978 р.) [32, с. 210–212], яка, вважаємо, могла би стати дороговказом щодо критеріїв розмежування підвідомчості справ адміністративним і господарським судам. Обставини справи такі.

Заявник у справі пан Кеніг, лікар-отоларинголог, відкрив власну клініку. За позовом Регіонального медичного товариства суд визнав його невідповідним для зайняття медичною практикою. Розглядаючи питання про можливе порушення ч. 1 ст. 6 Конвенції, Суд зазначив: «Якщо справа стосується спору між особою та органом публічної влади, не має вирішального значення, в якій ролі такий орган виступав – як носій цивільних прав чи публічної влади., вирішальним для кваліфікації спору як спору про цивільні права є сам характер права, що стало причиною спору». Тобто Суд досить чітко дав зрозуміти, що для кваліфікації спору вирішальне значення має предметний критерій – характер права, що стало причиною спору;

3) статтею 8 «Право на повагу до приватного і сімейного життя»: «Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції» [10, с. 225–239; 11, с. 347–427; 15; 20, с. 210–237]. За практикою Суду поняттям «житло» охоплюються службові й комерційні приміщення [10, с. 231].

Показовою і корисною для нашого дослідження є справа «Лопес Остра проти Іспанії» (1994 р.). У липні 1988 р. у місті Лорка було збудовано очисну станцію для того, щоб вирішити серйозну проблему забруднення через велику кількість дубильних підприємств. Проте одразу після її введення в дію вона спричинила незручності й захворювання у багатьох мешканців. Розміщення станції на землях, що йому належать, дозво-

лило місто, а держава надала фінансову допомогу для її побудови. Лише в результаті численних скарг, а також з урахуванням звітів санітарної інспекції та Агенції охорони довкілля і природи провінції Мусія муніципальна рада розпорядилася припинити один із видів діяльності станції. Наслідки цього часткового заходу не є однозначними, деякі негативні наслідки можуть становити небезпеку для здоров'я жителів цього району. У результаті Суд визнав порушення ст. 8 Конвенції, оскільки саме держава «не змогла підтримати необхідну рівновагу між економічними інтересами міста Лорки – мати очисну станцію – та ефективним здійсненням позивачкою її права на повагу до житла і до особистого та сімейного життя» [29]. Тож Суд вказує на необхідність максимально суворого контролю з боку держави за діяльністю екологічно небезпечних підприємств;

4) статтею 9 «Свобода думки, совісті і релігії»: «Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів...».

Нормами цієї статті досить рідко оперує Суд, розглядаючи справи за участю суб'єктів господарювання, однак такі справи є. Яскравим прикладом виправданого обмеження свободи совісті й релігії є справа «Вінгроу проти Сполученого Королівства» (1996 р.) [2]. За матеріалами справи Великобританія відмовила у видачі сертифікату розповсюдження (сертифікат на право показу) кінострічки британського режисера «Бачення Екстазу», яка висвітлює еротичні фантазії відомої монахині; вона була визнана богохульством. Суд визнав правомірним обмеження показу, обґрунтувавши його положеннями ст. 9 Конвенції, яка передбачає можливість обмеження свободи сповідувати релігію в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [24]. Для порівняння: за Законом України «Про захист суспільної моралі» від

20 листопада 2003 р. (ст. 6, ч. 1 ст. 13, ч. 3 ст. 2) забороняється обіг, демонстрація та прокат друкованих видань, кіно-, аудіо-, відео-, радіо-, телепродукції, матеріалів на електронних носіях, інших видів продукції, що пропагують порнографію. Теле- і радіокомпаніям, які діють в Україні, забороняється створювати, поширювати інформацію і транслювати кіно-, аудіо-, відеопродукцію, яка містить елементи порнографії. Забороняються виробництво та розповсюдження продукції, яка: пропагує війну, національну та релігійну ворожнечу, неповагу до національних і релігійних святинь тощо;

5) статтею 10 «Свобода вираження поглядів»: «Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу... одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств».

Норма ст. 10 Конвенції надає захист праву на свободу вираження поглядів насамперед фізичним особам та засобам масової інформації. Щодо впливу цієї норми на сферу господарювання, то мова йде про спори у галузі реклами і рекламної діяльності та ліцензування телерадіоорганізацій.

Питання, що стосуються реклами, були вперше розглянуті Судом у 1989 р. у зв'язку зі справою «Маркт Інтерн Ферлаг ГмбХ. та Клаус Бірманн проти Федеративної Республіки Німеччина». У лютому 1994 р. Суд підтвердив прийнятність ст. 10 у справах реклами у своєму рішенні у справі «Касадо Кока проти Іспанії» [28]. Щодо захисту прав суб'єктів господарювання у галузі комерційної реклами можна навести такі позиції Суду:

а) інформація комерційної природи не може виключатися зі сфери дії ч. 1 ст. 10 Конвенції, «яка не стосується тільки стисло окреслених типів інформації або ідей та форм висловлювань» («Маркт Інтерн Ферлаг ГмбХ. та Клаус Бірманн проти ФРН») [28];

б) Суд висловив свої підходи до розуміння поняття «комерційна реклама». В рішенні

у справі «Касадо Кока проти Іспанії» Суд зазначив: «Для громадянина реклама є засобом дізнатися про властивості пропонованих йому послуг і товарів» [32, с. 309]. Поширення заявником у справі – адвокатом – рекламних матеріалів, які стосувались його адвокатської діяльності, було визнане Судом комерційним виразом. У справі «Якубовський проти Німеччини» (1994 р.) Суд визнав ознакою комерційного характеру повідомлення не його комерційну цінність, а скоріше той факт, що повідомлення спрямоване на отримання економічного ефекту, переслідує підприємницькі цілі [20, с. 264].

Поняття реклами за Законом України «Про рекламу» від 3 липня 1996 р. узгоджується з практикою Суду. Реклама визначається в Законі (абз. 11 ст. 1) як інформація про особу чи товар, поширена в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена сформувати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес щодо таких особи чи товару.

Розглядаючи позицію Суду про відповідність Конвенції законодавчих обмежень реклами адвокатських послуг внаслідок особливого статусу адвокатів як «посередників між громадськістю і судами» (справа «Касадо Кока проти Іспанії»), варто звернутись до норм ч. 3 ст. 2 Закону України «Про рекламу», за якими дія цього Закону не поширюється на оголошення фізичних осіб, не пов'язаних з підприємницькою діяльністю. Як наслідок, реклама нотаріальних, адвокатських послуг в Україні не розглядається як комерційна реклама, оскільки надання цих послуг не визначається у законодавстві як підприємницька діяльність (ст. 3 Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р., підпункти 1, 2 ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 р.). Така позиція не суперечить практиці Суду, оскільки обмеження реклами таких послуг віднесено Судом до сфери розсуду національного законодавця.

Питання прихованої реклами розглядається у справі «Бартольд проти ФРН» (1985 р.) [19, с. 31]. Заявник – ветеринарний хірург дав інтерв'ю журналісту, який потім

написав статтю про нестачу ветеринарних центрів невідкладної допомоги, що негативно впливає на здоров'я тварин у регіоні. Інші ветеринари звинуватили його у саморекламі. Суд висловився за те, що ця справа скоріше стосувалася питання про суспільну дискусію, ніж комерційної реклами. Вважаємо, що розуміння прихованої реклами в українському законодавстві узгоджується з наведеним прецедентом Суду. Вона визначається в Законі України «Про рекламу» (абз. 10 ст. 1) як така інформація про особу чи товар, яка слугує рекламним цілям і може вводити в оману щодо дійсної мети таких програм, передач, публікацій;

в) національна влада у питаннях комерційного характеру має більш широке поле для розсуду порівняно з іншою інформацією [19, с. 20].

У справі «Маркт Интерн...» Суд зазначив, що «...при певних умовах навіть публікація матеріалів, що надають достовірні факти й описують реальні події, може бути заборонена; прикладом може бути... дотримання конфіденційності деяких видів комерційної інформації...». В рішенні у справі «Касадо Кока проти Іспанії» це правило повторюється, а також зазначається: «... реклама іноді може бути обмежена, зокрема, з метою запобігання недобросовісній конкуренції та неправдивій рекламі... для забезпечення прав інших осіб або через характерні особливості певних видів підприємницької діяльності та професій».

Українське законодавство про рекламу і недобросовісну конкуренцію цілком узгоджується із зазначеним підходом Суду у питанні обмеження реклами. Наприклад, Закон України «Про рекламу» (статті 8, 13, 21, 22–25) обмежує рекламування зброї, лікарських препаратів, цінних паперів і фінансових послуг, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, встановлює заборони й обмеження у сфері реклами на телебаченні та радіо; Законом України «Про захист від недобросовісної конкуренції» від 7 червня 1996 р. передбачений окремий склад порушень у сфері конкуренції – порівняльна реклама (ст. 7);

г) рекламна діяльність повинна здійсню-

ватись з належною відповідальністю стосовно суспільства, при цьому особлива увага має приділятися моральним цінностям, що лежать в основі демократичного державного устрою [21, с. 20]. Заборони у галузі реклами, що відповідають такому положенню, закріплені у ст. 8 Закону України «Про рекламу» та Законі «Про захист суспільної моралі» (ч. 1 ст. 6, ч. 2 ст. 8, ч. 5 ст. 11, ст. 14) (заборона дискримінаційних тверджень, реклами з елементами жорстокості, насильства, цинізму, порнографії та ін.);

д) реклама, адресована дітям, не повинна містити інформацію, здатну завдати їм шкоду, вона має враховувати їх рівень фізичного, психічного і духовного розвитку [19, с. 13, 20; 28;]. Аналогічні норми містить Закон України «Про рекламу» (ст. 20).

За останні два десятиліття застосування Конвенції Судом було розглянуто значну кількість справ за зверненнями телерадіоорганізацій, організацій кабельного мовлення, кінематографічних підприємств, які оспорювали дії влади у сфері ліцензування послуг телебачення і радіомовлення, опротестовували формування монополістичних утворень у галузі кабельного мовлення, і ця практика в Україні вже досліджувалася [28]. Доцільно навести основні правила, які містяться у відповідних рішеннях Суду:

– держава повинна бути здатною законно і згідно з Конвенцією вживати заходів проти тих, хто намагається обійти вимоги ліцензування, спеціально згадані у ст. 10. Тобто правило про обов'язковість отримання ліцензії телерадіоорганізаціями у національному законодавстві (ст. 23 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 р.) є правомірним.

Варто наголосити, що в умовах існування необмеженої кількості частот право держави вводити ліцензування аудіовізуальних засобів інформації отримує новий сенс і призначення, а саме: забезпечення гарантії свободи і плюралізму інформації, що відповідає суспільним інтересам (справи «Обсервер» і «Гардіан» проти Сполученого Королівства (1995 р.); «Інформаціонсфайн Лентіа» та ін. проти Австрії» (1993 р.)) [19, с. 19]. У

справі «Гроппера Радіо АГ та ін. проти Швейцарії» (1990 р.) Суд постановив, що «...державам дозволено контролювати мовлення у плані організації і, особливо, в технічних аспектах. Це, однак, не означає, що ліцензійні заходи не повинні підпорядковуватись вимогам частини 2 статті 10» (тобто обмежуватись в інтересах національної, громадської безпеки та ін.). При цьому право національної влади регулювати систему ліцензування не може застосовуватись з інших, не пов'язаних з технічними, причин, а також воно не повинно ставати на заваді свободі вираження поглядів [19, с. 19–20];

– регламентування ліцензування телерадіомовної діяльності на рівні підзаконного акта суперечить Конвенції [19, с. 19–20];

– оскільки держава може прийняти закони, які вимагають ліцензування підприємств, для неї також повинно бути легітимним приймати закони, котрі забезпечують виконання ліцензії. У контексті нашого законодавства мова йде про прийняття ліцензійних вимог (ст. 1 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»);

– держави не мають необмеженої свободи в галузі ліцензування. Відмова держави видати ліцензію не повинна бути відверто свавільною або дискримінаційною, тобто не має суперечити принципам, що викладені в преамбулі до Конвенції, та правам, які нею забезпечуються. Ліцензійна система, яка не враховує вимоги плюралізму, толерантності та відкритості, що без них не існує демократичне суспільство, порушує ч. 1 ст. 10 Конвенції [28]. В українському Законі «Про телебачення і радіомовлення» (ч. 2 ст. 30) визначений вичерпний перелік підстав для відмови у видачі ліцензії. Запитання викликає формулювання такої підстави для відмови як відсутність у заявника економічних, фінансових можливостей здійснювати мовлення із заявленими характеристиками (п. «г» ч. 2 ст. 30 Закону). Мабуть, така підстава відмови у видачі ліцензії може бути кваліфікована як «свавільна» у розумінні Суду, а тому доцільно розглянути питання про можливість виключення такої норми з цього Закону;

д) державна монополія в галузі аудіовізуальних засобів інформації розглядалася Судом як така, що суперечить ст. 10, насамперед тому, що вона не здатна забезпечити різноманіття інформаційних джерел. Вона не потрібна демократичному суспільству і може бути виправдана лише невідкладними соціальними потребами. В рішеннях у справах «Інформаціонсферайн Лентіа» проти Австрії» (1993 р.) [19, с. 20] і «Теле-1 Приватфернсегезельшафт мБХ» проти Австрії» (2000 р.) [30] Суд визнав, що «... внаслідок технічного прогресу... міркування стосовно наявної кількості частот і каналів більше не може служити виправданням для... встановлення монополії національної станції на телерадіомовну діяльність»;

б) статтею 13 «Право на ефективний засіб правового захисту»: «Кожен, чії права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб правового захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження» [10, с. 285–304]. У контексті дослідження варто навести такі приклади.

За матеріалами справи «Ятрідіс проти Греції» (1999 р.) заявник, гр. Греції п. Ятрідіс, до 1988 р. керував кінотеатром у передмісті Афін. У 1988 р. муніципалітет ухвалив постанову про позбавлення заявника права на володіння кінотеатром. Афіський суд першої інстанції у 1989 р. скасував цю постанову; відповідні управління міністерства фінансів, Державна рада юстиції та Державне земельне управління висловились за повернення кінотеатру заявнику, але рішення суду не було виконане. Зваживши на всі обставини справи, Суд вказав на неефективність судового захисту заявника і встановив порушення ст. 13 Конвенції [31]. У відомій справі «Меріт проти України» (2004 р.) Суд, проаналізувавши дії органів державної влади України у кримінальному провадженні щодо заявника та дії митних органів щодо накладення арешту на майно ТОВ «Джейсон Індастріз», встановив порушення ст. 13 Конвенції [7, с. 465–486].

Аналізуючи прецедентну практику суду, не можна не звернути уваги на ту обставину, що підприємці, засновники суб'єктів господарювання захищають свої права у Суді не тільки після розгляду національними органами господарських спорів, спорів цих суб'єктів з органами державної влади, наділеними господарською компетенцією, а й за результатами кримінальних проваджень. Це мало місце, наприклад, у справах «Меріт проти України» (2004 р.), «Крем'є проти Франції» (1993 р.) [6, с. 126–143].

Отже, проведені дослідження свідчать, що Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. надає досить суттєві можливості суб'єктам господарювання та їх засновникам захищати свої права в організаційно-господарських правовідносинах. За результатами аналізу прецедентної практики Суду можна дійти таких висновків.

1. Захищаючи права господарюючих суб'єктів, Європейський суд з прав людини виходить, насамперед, з прав (інтересів) людини на свободу думки, релігії, на екологічно безпечне середовище, повагу до приватного життя та інших прав. Підприємцям варто взяти на озброєння відповідну прецедентну практику і пам'ятати, що запорукою їхнього успіху або серйозних невдач може стати не тільки маркетингова чи інноваційна політика підприємства, а й суворе дотримання у процесі здійснення господарської діяльності прав людини, гарантованих міжнародними конвенціями.

2. Корисні для правозастосування правила щодо однієї групи організаційно-господарських правовідносин можуть міститись у судових рішеннях, де застосовуються різні статті Конвенції (наприклад, у сфері ліцензування господарської діяльності – у рішеннях, де застосовані норми ст. 10 і ст. 1 протоколу № 1 до Конвенції).

3. Ряд висновків Суду щодо тлумачення норм Конвенції має як аналог норми в українському господарському законодавстві. Однак окремі з цих норм потребують доопрацювання, більшої конкретизації або, можли-

во, переосмислення з огляду на позицію Суду. Так, більшої деталізації потребує правило ст. 247 ГК України про підстави скасування державної реєстрації суб'єктів господарювання; корисним було би провести науково-практичну дискусію про можливість регулювання законодавством про рекламу оголошень осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність (адвокатів, нотаріусів, оцінювачів). Доцільно виключити з пункту «г» ч. 2 ст. 30 Закону «Про телебачення і радіомовлення» слова «економічні, фінансові».

4. Вважаємо за можливе застосовувати як джерело права позицію Суду, викладену у справі «Кеніг про Німеччину» (1978 р.), щодо критеріїв підвідомчості справ судам: «...вирішальним для кваліфікації спору як спору про цивільні права є сам характер права, що стало причиною спору».

Знання прецедентної практики Суду є важливим не тільки у процесі правозастосу-

вання органами державної влади, включаючи суди. Відповідні рішення Суду можуть бути підставою внесення змін до законів, підзаконних актів з метою приведення їх у відповідність з вимогами Конвенції та практикою Суду (статті 13, 19 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»). Особливо оптимістичними у цьому зв'язку видаються слова А. В. Лужанського про те, що джерелом права на доступ до правосуддя в Україні як суб'єктивного права може бути і судова практика Європейського суду з прав людини [18, с. 42].

У статті зроблена тільки перша спроба комплексного аналізу питання про те, якими є можливості захисту прав підприємців у Європейському суді з прав людини та якою є практика тлумачення господарсько-правових понять Судом. Ці проблеми, звичайно, потребують подальших господарсько-правових досліджень.

Список використаних джерел

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dominion.in.ua/articles/51-zastosuvannya-rishen-єvropєiskogo-sudu-z-prav-lyudini-v-sudovii-praktitsi-problemi-interpretatsii>.
- [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minorityrights.org/3049/minority-rights-jurisprudence/wingrove-v-uk.html>.
- Белкін М. Л. Захист майнових прав суб'єктів приватного права в публічно-приватних спорах у світлі рішень Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс] / М. Л. Белкін. – Режим доступу : <http://www.journal.yurayintel.com.ua/2009/6/article07>.
- Белкін М. Л. Проблеми судового захисту майнових прав акціонерів в світлі рішень Європейського суду з прав людини / М. Л. Белкін // Часопис Академії адвокатури України. – 2012. – № 17. – С. 1–12.
- Белкін М. Л. Захист майнових прав акціонерів у світлі рішень Європейського суду з прав людини / М. Л. Белкін, Ю. Л. Белкіна // Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2008. – № 6.
- Вибрані рішення Європейського суду з прав людини : в 2 т. / укл. Ю. Зайцев, О. Павліченко. – К. : Фенікс, 2005. – Т. 1. – 688 с.
- Вибрані рішення Європейського суду з прав людини : в 2 т. / укл. Ю. Зайцев, О. Павліченко. – К. : Фенікс, 2006. – Т. 2. – 688 с.
- Гончаренко О. Особливості обмеження права власності за ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції про захист прав людини / О. Гончаренко // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 1. – С. 46–50.
- Гончарук М. Примененне рішень Європейського суду по правам человека в судебной практике: проблемы интерпретации [Електронний ресурс] / М. Гончарук, Л. Литвинець. – Режим доступу : <http://pravotoday.in.ua/ru/press-centre/publications/pub-861>.
- Дудаш Т. І. Практика Європейського суду з прав людини : навч.-практ. посіб. / Т. І. Дудаш. – К. : Алерта, 2013. – 368 с.
- Європейська конвенція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / за ред. О. Л. Жуковської. – К. : ВІПОЛ, 2004.

12. Закурін М. К. Застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини в господарському судочинстві: практичний аспект / М. К. Закурін // Вісник господарського судочинства. – 2009. – № 3. – С. 48–58.
13. Застосування Європейської конвенції з прав людини при розгляді в судах господарських справ: посіб. для суддів / І. Ліщина, Т. Фулей, Х. Хембах. – К.: Істина, 2011. – 208 с.
14. Карсс-Фріск М. Стаття 1 Протокола 1 ЕКПЧ. Право на захисту собственности [Електронний ресурс] / М. Карсс-Фріск. – Режим доступу: <http://ipccentre.narod.ru/11-10.htm>.
15. Килкэли У. Европейская конвенция о защите прав человека и основоположных свобод. Стаття 8. Право на уваження частной и семейной жизни, жилища и корреспонденции / У. Килкэли, Е. А. Чефранова. – М.: Рос. акад. правосудия, 2001. – 161 с.
16. Козачук М. Забезпечення свободи підприємницької діяльності за допомогою принципу пропорційності / М. Козачук // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 6. – С. 58–61; Козачук М. О. Свобода підприємницької діяльності та її обмеження в законодавстві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 / М. Козачук. – К.: Київський нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2011. – 18 с.
17. Кубко Є. Міжнародно-правові стандарти в господарському судочинстві (методологічні питання) / Є. Кубко // Право України. – 2011. – № 6. – С. 21–28.
18. Лужанський А. В. Доступ до правосуддя як суб'єктивне конституційне право / А. В. Лужанський // Вісник Верховного Суду України. – 2011. – № 1.
19. Маковой М. Европейская конвенция о защите прав человека и основоположных свобод. Стаття 10. Право на свободу выражения своего мнения. Прецеденты и комментарии / М. Маковой, Е. А. Чефранова. – М.: Рос. акад. правосудия, 2001. – 165 с.
20. Манукян В. И. Международная защита прав человека: право, прецеденты, комментарии: науч.-практ. пособ. / В. И. Манукян. – К.: Істина, 2010. – 480 с.
21. Мокрушин В. Строк розгляду спору в господарському судочинстві – чинне законодавство та європейська практика [Електронний ресурс] / В. Мокрушин, Д. Мосієнко. – Режим доступу: <http://www.k-z.com.ua/pravovoi-aktsent/24299-strok-rozglyadu-sporu-v-gospodarskomu-sudochinstvi-chin-ne-zakonodavstvo-ta-evropejska-praktika>.
22. Моул Н. Европейская конвенция о защите прав человека и основоположных свобод. Стаття 6. Право на справедливое судебное разбирательство. Прецеденты и комментарии / Н. Моул, К. Харби, Л. Б. Алексеева. – М., 2001. – 155 с.
23. Непорушне право власності: українські реалії / М. Багній, О. Коваль, Л. Тарасенко, Т. Яцків; за заг. ред. Т. Яцків. – Л., 2012.
24. Огренчук А. Свобода творчості в рішеннях Європейського суду з прав людини – 15 лютого 2011 р. [Електронний ресурс] / А. Огренчук. – Режим доступу: <http://www.lcfgroup.com.ua/news/publications/636>.
25. Повні тексти рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurocourt.in.ua/GetArticlesByCategory.asp?CategoryId=2>.
26. Практика Європейського суду з прав людини у податкових спорах – 26 березня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://taxua.blogspot.com/2012/03/podatky-evropeykyi-sud-z-pravylyudyu.html>.
27. Практика Європейського суду з прав людини як джерело судового правозастосування Верховного Суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://advocat-cons.info/index.php?newsid=14733#.Up7b-sSngEg>.
28. Рішення Європейського Суду з прав людини. Коментар до застосування статті 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.judges.org.ua/article/seminar14-7.htm?>.
29. Рішення у справі «Лопес Остра проти Іспанії» (1994 р.) // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2004. – № 3.
30. Рішення у справі «Теле-1 Приватфернсегезельшафт мбХ» проти Австрії» (2000 р.) // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 2001. – № 1.
31. Рішення у справі «Ятрідіс проти Греції» (1999 р.) // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. – 1999. – № 2.
32. Шевчук С. Порівняльне прецедентне право з прав людини / С. Шевчук. – К.: Реферат, 2002. – 344 с.

Апанасенко Е. И. О практике Европейского суда по правам человека в сфере защиты прав субъектов хозяйствования.

В статье исследуется практика применения Европейской конвенции о защите прав человека и основоположных свобод в сфере защиты прав субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: Европейская конвенция о защите прав человека и основоположных свобод, Европейский суд по правам человека, прецедент, субъект хозяйствования, право на свободу выражения взглядов, право на справедливый суд, право на мирное владение имуществом.

Apanasenko K. I. About practice of the European Court of Human Rights in the sphere of defence of rights of economic subjects.

A practice of application of the European Convention for Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in the sphere of defence of rights of economic subjects are researched in the article.

Key words: European Convention for Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, European Court of Human Rights, precedent, economic subject, freedom for expression of opinion, freedom for impartial court, freedom for peaceful possession of property.
